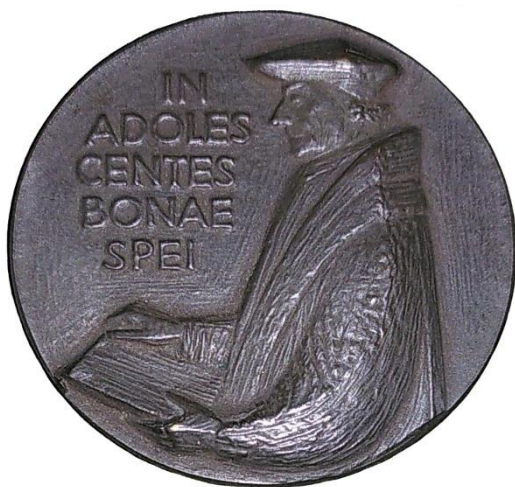

-ERASMUS EN DE LIEFDE-

Compone inter se duas illas Veneres et duos Cupidines Platonicos ("Vergelijk de twee Venussen en de twee vormen van Eros bij Plato") bepleit Erasmus in zijn *Enchiridion militis christiani* ('Handboek van de christensoldaat', 1503).¹ Twee vormen van liefde: hemelse en aardse.

Over de aardse, lichamelijke liefde schrijft Erasmus niet heel vaak en wat hij schrijft, getuigt van opmerkelijk wisselende inzichten.

Hoeveel ervaring had Erasmus met seks? In 1536 stelt hij zijn testament op. *Principio certus me nulum habere legitimum haeredem* ("Ten eerste weet ik zeker geen wettige erfgenaam te hebben").² Dit laat theoretisch de mogelijkheid open dat hij wel onwettige kinderen verwekt heeft, maar daarvoor zijn geen aanwijzingen. Dat gebrek aan wettige erfgenamen heeft hem misschien gespeten, althans hij laat een legaat na *in adolescentes bonae spei* ("aan veel-belovende jongelingen"). Een herinnering aan die nalatenschap krijgen de leerlingen van het Erasmiaans Gymnasium in Rotterdam na hun eindexamen mee in de vorm van een legpenning.

En in 1515 houdt hij, bijna vijftig jaar oud, de dan vijftienjarige prins Karel – de latere keizer Karel V – voor: *Quantumvis multas erigat statuas, quantumvis operosas tollat substructiones, non aliud pulchrius virtutum suarum monumentum potest relinquere princeps quam filium haudquaquam degenerem, qui patrem optimum optimis factis repraesentet*. ("Hoeveel standbeelden hij [de vorst] ook opricht, hoeveel gebouwen hij met veel kosten en inspanning laat optrekken, hij kan geen mooiere gedachtenis aan zijn verdiensten nalaten dan een zoon, een hoogstaand mens, die met zijn voortreffelijke daden de herinnering aan zijn voortreffelijke vader levend houdt.").³ Erasmus heeft er vermoedelijk op vertrouwd dat zijn werken ook een mooie gedachtenis vormen van zijn verdiensten. Die werken en zijn brieven volgen op

veel vlakken steeds een bewonderenswaardig consequente lijn, maar dat geldt niet als hij schrijft over het menselijke liefdesleven, en het laat raden naar zijn eigen ervaringen.

servaas

Si quid actitem audiendi cupidus es, te tuo merito amamus quam maxime; te ore, te animo ferimus; te cogitamus, te somniamus, de te nobis frequens cum amicis sermo est; verum cum nemine crebrior, familiarior atque iocundior quam cum Servatio conterraneo nostro ("Als je wilt horen hoe het met mij gaat, wel, ik houd zielsveel van je, zoals je ook verdient. Je naam ligt altijd op mijn lippen, ik draag je in mijn hart, ik denk voortdurend aan jou, ik droom van jou, ik praat dikwijls over je met mijn vrienden en met niemand vaker, vertrouwelijker en met meer genoeg dan met onze stadgenoot Servaas").⁴ Dit schrijft de bijna twintigjarige Erasmus aan zijn drie jaar oudere broer Pieter. Zijn stijl komt misschien erg overdreven over en dat geldt nog meer voor de negen onbeantwoorde brieven aan de genoemde Servaas. Bijvoorbeeld: *Cum tantus in te meus et semper fuerit et sit amor, mi Servati carissime, ut hisce te oculis, hac anima, denique etiam me ipso chariorem habeam, quid te usque adeo reddit inexorabilem ut tui amantissimum non solum non ames, verum ne diligas quidem* ("Als mijn liefde voor jou, dierbare Servaas, zo groot is – en altijd is geweest – dat je me dierbaarder bent dan mijn eigen ogen, mijn eigen ziel, mijn eigen zelf, wat maakt jou dan zo onverbiddelijk dat je geen enkele liefde of zelfs enige achting toont voor degene die jou stelt boven alles ter wereld?").⁵

Los van stijlkwesaties, kennelijk is Erasmus rond z'n twintigste er heftig naar op zoek om zijn gevoelens te delen, naar het schijnt tevergeefs. Sommigen lezen in deze brieven ook dat hij met Servaas een intieme relatie begeerde.⁶

antibarbari

In zijn boek *Antibarbari* beschrijft Erasmus een gesprek dat hij rond 1494, toen hij ongeveer 25 jaar was, gevoerd zou hebben. Zijn eigen mening, zijn af-

keer van barbarij legt hij in die dialoog in de mond van zijn vriend Battus. Over deze vriend lezen wij: *Arripit consul, conscius Battum in prima adolescentia ad furtivos puellarum amores fuisse propensum, a quibus tamen mox avocarunt literae* (“De burgemeester glimlachte, wetend dat Battus zich in zijn jonge jaren in de nodige liefdesavontuurtjes had gestort, iets waarvan de letteren hem al spoedig hadden doen afzien”) en *vivas [puellas], opinor, mallet, si detur optio* (“hij [Battus] zou denkelijk liever meisjes van vlees en bloed hebben als hij de kans kreeg”).⁷

Als Battus ook in dit opzicht een personificatie is van Erasmus zelf, dan beschrijft hij hier ervaringen en verlangens uit zijn eigen jeugd. Typisch Erasmiaans is in elk geval de bewering dat de letteren doen afzien van liefdesavontuurtjes, die echter iemand in Erasmus’ ogen dus zeker geen barbaar maken.

meisjeszoenen

In de zomer van 1499 is de bijna 30-jarige Erasmus in Engeland. Te midden van allerlei serieuze brieven springt één eruit: een heel enthousiaste ontboezeming aan Fausto Andrelini (ca. 1462-1518), zijn studievriend uit Parijs. *Nam ut e plurimis unum quiddam attingam, sunt hic nymphae divinis vultibus, blandae, faciles, et quas tu tuis camoenis facile anteponas. Est praeterea mos numquam satis laudatus. Sive quo venias, omnium osculis excipieris; sive discedas aliquo, osculis dimitteris; redis redduntur suavia; venit ad te propinantur suavia; discedit abs te, dividuntur basia, occurritur alicubi, basiatur affatim; denique quocunque te moveas, suaviorum plena sunt omnia. Quae si tu, Fauste, gustasses semel quam mollicula, quam fragrantia, profecto cuperes non decennium solum, ut Solon fecit, sed ad mortem usque in Anglia peregrinari* (“Want om maar een van de vele dingen te noemen, er zijn hier meisjes met goddelijke gezichten, vriendelijk, gemakkelijk in de omgang, en die jij zonder moeite boven jouw muzen zou stellen. En verder bestaat er hier een lofwaardige gewoonte: kom je ergens, je wordt met kussen van iedereen ontvangen; ga je weg, je wordt met kussen uitgeleide gedaan; kom je terug, weer zoete kussen; komt iemand bij je, kussen vallen je ten deel; gaat iemand je huis uit, kussen worden gewisseld; je ontmoet elkaar elders, er wordt weer druk gekust; kortom, waarheen je je ook keert of wendt, alles is vol zoete kussen. Als jij, Fausto, één keer had gesmaakt hoe zacht, hoe geurig die zijn, dan zou je niet slechts tien jaar, zoals Solon, maar tot aan je dood in Engeland willen wonen.”).⁸

Werden hier Erasmus de ogen geopend voor een algemeen *mos numquam satis laudatus* (“lofwaardige gewoonte”) of waren het de zoenen van een specifiek meisje die hem tot deze geestdrift brachten? Was dit een ontluikende verliefdheid? Dan kreeg die in elk geval geen lang vervolg, want hij trotselde al een halfjaar later het winterweer bij een

Oude filosoof streelt de boezem van een jonge vrouw
Caspar Merian (1627-1686)
prent, boekillustratie in een editie van *Lof der Zotheid*
h. 69 mm, b. 49 mm

Rijksmuseum, Amsterdam

oversteek naar Frankrijk en nam daarbij voor lief dat vrijwel al zijn spaargeld door de Engelse douane in beslag genomen werd. De beschrijving van zijn verdere tocht naar Parijs komt ronduit paniekerig over.⁹

weg met wellust

Zijn ervaringen met zoete, zachte en geurige kussen van meisjes met goddelijke gezichten laten hemzelf dus niet zijn hele leven in Engeland blijven, zelfs geen tien jaar. Integendeel. Misschien had hij bedacht dat dergelijke relaties hem van zijn levensopdracht zouden afleiden of misschien werden zijn gevoelens niet beantwoord. En hoewel het celibaat in die tijd nauwelijks nageleefd werd,¹⁰ is het ook mogelijk dat er toch scrupules waren, omdat Erasmus formeel priester was. Hoe dan ook, enkele jaren later geeft hij blijk van wel erg negatieve opvattingen over zinnelijkheid en seksualiteit.

In 1501 verzoekt de echtgenote van zijn vriend Johann Poppenruyter (ca. 1457-1534) Erasmus namelijk om een tekst te schrijven om haar eega tot een waardiger leven aan te zetten. Om hieraan tegemoet te komen, schrijft hij zijn eerder genoemde *Enchiridion militis christiani*. Dat moet zijn vriend wapenen tegen slechtheid en verleidingen. Hij wijdt een hoofdstuk aan het weerstand bieden aan wellust. Zijn beschrijving van wellust zet de toon: *In primis cogita, quam immunda, quam spurca, quam quovis etiam homine indigna sit ea voluptas, quae nos divinum plasma non pecudibus modo, verumetiam suis, hircis, canibus et brutorum brutissimis animalibus aequet* (“Bedenk allereerst hoe vies, smerig en zelfs ieder mens onwaardig deze geilheid is, die ons, Gods schepselen, niet alleen gelijkmaakt aan die-

ren, maar zelfs aan zwijnen, bokken, honden en de stomste van de stomste beesten”).¹¹ Is dit de beste aansporing om iemand tot een liefhebbend echtgenoot te maken? Natuurlijk gaan niet alle hoofdstukken over wellust, maar dit is wel karakteristiek. Misschien is Poppenruyter echter helemaal niet zo ver gekomen met lezen, want Erasmus kwalificeert hem als ἀναφάβητος (‘ongeletterde’). Zo’n vijftien jaar later constateert Erasmus in elk geval dat zijn vermaningen bij zijn vriend niet het beoogde effect gesorteerd hebben en hemzelf nu ook te vroom zijn. Aan Poppenruyter schrijft hij immers: *Encheiridion ubique legitur, et multos homines aut bonos reddit aut certe meliores. Non est committendum, optime Ioannes, ut nobis duobus solis sit infrugiferum, ab altero scriptum, alteri scriptum* (“Men leest het Encheiridion overal en het maakt veel mensen goed of in ieder geval beter. Het mag niet zo zijn, mijn beste Johann, dat alleen wij tweeën, ik die het geschreven heb en jij voor wie het geschreven is, er geen vruchten van plukken”).¹² En in een brief aan de ‘zeer godsdienstige abt Paul Volz’ relateert hij zijn eigen formuleringen: *minus displicere coeperit [...] posteaquam tibi tuique similibus video probare. [...] Verum illud rursus saepenumero male habet animum meum quod olim amicus quidam eruditus salissime dixit, ludens quidem, sed utinam non perinde vere ac salse: in libello plus conspici sanctimoniae quam in libelli autore* (“Ik [was over mijn Encheiridion] al wat minder ontevreden geworden [...] toen ik merkte dat het door u en mensen zoals u werd

goedgekeurd. [...] Maar aan de andere kant veront- rust mij telkens de geestige opmerking die een geleerde vriend ooit maakte – weliswaar bedoeld als grapje, maar ik zou willen dat het minder waar was dan geestig –, dat men meer deugdzaamheid vindt in het boekje dan bij de auteur”).¹³

(on)menselijke dwaasheid

Erasmus’ beeld over genot is milder geworden. Zijn les is: *In affectibus est Christi perfectio, non in vitae generis* (“In de verlangens is de volmaaktheid van Christus gelegen, niet in het type leven”).¹⁴ Daarvoor is de vroeg-oude Erasmus verjongd en heeft hij nieuwe energie en zelfvertrouwen opgedaan tijdens zijn bezoek aan Italië.¹⁵ Zijn scherpere focus en grotere humor blijken al op zijn terugreis daarvandaan als hij de *Laus Stultitiae* (‘Lof der Zotheid’) schrijft. Daarin onderscheidt hij onmenselijke dwaasheden van menselijke dwaasheden. Hij schrijft: *bellum res [...] adeo immanis, ut feras, non homines deceat, adeo insania, ut poëtae quoque fingant a Furiis inmitti* [...] (“de oorlog is zo iets onmenselijks, dat wel wilde dieren past maar niet mensen, zo iets krankzinnigs, dat dichters het aan de Furiën toeschrijven [...]”). Aan de andere kant roemt hij de dwaasheid die Cupido veroorzaakt en die ons mensen maakt: *haec ridicula iucundam vitae glutinant copulantque societatem* (“die belachelijkheden lijmen en verbinden mensen tot een prettige samenleving”).¹⁶ Ω

Erasmus [?] stapt, zich omdraaiend naar een mooie vrouw, in een mand met eieren
Caspar Merian (1627-1686)
prent, boekillustratie in een editie van *Lof der Zotheid*
h. 62 mm, b. 83 mm

Rijksmuseum, Amsterdam

¹ *Enchiridion militis christiani*, 1503. Vertaald als: *Handboek van de christensoldaat* in *Verzameld werk* door Jan Bloemendal. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2015.

² Erasmus’ testament is opgenomen onder zijn brieven, die begin vorige eeuw verzameld zijn door P.S. Allen: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami* (Oxford: Clarendon); begin deze eeuw verzorgden meerdere vertalers *De correspondentie van Desiderius Erasmus* (Rotterdam: Ad. Donker).

³ *Institutio Principis Christiani*, 1516. Vertaald als: *De opvoeding van de christenvorst* in *Verzameld werk* door Jeanine de Landtsheer en Bé Breij. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2006.

⁴ Brief 3 uit 1487

⁵ Brief 7 uit 1487

⁶ Zie bijvoorbeeld het voorwoord van Sperna Weiland in deel 1 van de genoemde correspondentie.

⁷ *Liber antibarbarorum*, 1520. Vertaald als: *Het boek tegen barbarij* door István Bejczy. Nijmegen: SUN, 2001. Zie over dit werk ook mijn artikel ‘Met Erasmus tegen de barbarij’ in *Amphora* XLIV.1, maart 2025.

⁸ Brief 103 uit 1499

⁹ Brief 119 uit 1500

¹⁰ Pas na het Concilie van Trente (1545-1563) maakte de kerk hier weer werk van. Erasmus was zelf ook priesterzoon, maar opgroeide in een gelukkig gezin; zie bijvoorbeeld mijn artikel ‘Pieter en Erasmus Gerardszoon’ in *Gens Nostra* 2025-3.

¹¹ *Enchiridion militis christiani*

¹² Brief 698 uit 1517

¹³ Brief 858 uit 1518

¹⁴ Brief 858

¹⁵ Zie mijn artikel ‘Erasmus’ Romereis’ in *Amphora* XLIV.3, december 2025.

¹⁶ *Laus Stultitiae*, 1509; eigen vertaling auteur.